

УДК 377.378/94

Д 47

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ

**ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ 1939 – 1950 рр.
(НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ)**

У статті аналізується процес участі установ післядипломної педагогічної освіти в ідеологічному утвердженні радянської влади на західноукраїнських землях на початковому етапі Другої світової війни та у повоєнний період. Автор опирається на факти з минулого Івано-Франківського інституту післядипломної педагогічної освіти. Простежено основні акценти пропаганди та за форми участі працівників ВНЗ у її забезпеченні. Стверджується неоднозначність процесу розбудови освітньої системи у Західній Україні кінця 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *післядипломна педагогічна освіта, ідеологія, інститут, органи радянської влади, пропаганда.*

Знаковим в історії окремих освітніх закладів західно-українського регіону є 2009 р. До таких належать сучасні інститути післядипломної педагогічної освіти, час заснування яких у межах Галичини та Волині припадає на кінець 1939 – початок 1940 рр. Упродовж ХХ ст. ці установи, розвиваючись і видозмінюючись, виявляли різноманітні функції. Деякі сфери їхньої діяльності обумовлювалися педагогічними потребами. Проте були й такі форми праці, у яких педагогіка слугувала своєрідним прикриттям для пропаганди головних складових радянської ідеологічної доктрини.

Метою статті є аналіз ідеологічного аспекту роботи інституцій згаданої сфери. При цьому як приклад подано факти з

© Дрогобицький Ігор, 2009

минулого Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на етапі його заснування та у перші післявоєнні роки. Завданнями автора є розкриття змісту, форм та методів пропагандивної роботи серед населення західноукраїнського регіону з окресленням тих особливостей, які обумовлені місцевою специфікою. Вважаємо, що належне висвітлення цієї проблематики є необхідним для глибшого розуміння масштабів та значення ідеологічного впливу на суспільство з боку державних органів.

Джерельною базою для статті є передовсім документи окремих фондів Державного архіву Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). У них представлено як вихідну документацію установи (річні звіти, протоколи засідань ради тощо), так і матеріали зовнішнього походження (постанови, резолюції та розпорядження наркомату освіти УРСР, положення, постанови виконавчих комітетів міської та обласної рад). Крім цього використовувалися матеріали тодішніх регіональних періодичних видань (“Червоний прапор”). Для з’ясування характерних особливостей діяльності установ післядипломної освіти застосовувалися роботи з історії окремих закладів такого типу [1, 4]. Деякі подані у літературі видання уможливили відтворення загальної панорами ідеологічної роботи радянських державних структур у західноукраїнському регіоні [7].

Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (далі – ОППО) було засновано відповідно до наказу № 5507 народного комісаріату освіти (далі – НКО) УРСР “Про поліпшення керівництва і контролю роботи шкіл і учителів” від 17 жовтня 1939 р. Перший пункт третього розділу цього документа містить розпорядження тодішнього наркома освіти Ф.Редька такого змісту: “Всім завідувачам обласними відділами наросвіти реорганізувати з 1 січня 1940 року облметодкабінети на обласні інститути удосконалення учителів” [IV, арк. 2 зв.]. Наступні пункти розкривали окремі сторони діяльності інститутів. Початковий етап функціонування установи визначався також “Положенням про обласні інститути удосконалення вчителів УРСР”, затвердженим наказом наркома освіти УРСР від 21 лютого 1939 р. № 1203 та впровадженого в

межах підпорядкованих радянській владі з вересня 1939 р. західноукраїнських областей [6].

Значимо, що поряд із інститутом створювалися інші методичні установи. Їхнім завданням визначалося “підвищення кваліфікацій вчителів та ознайомлення їх з новими, радянськими методами навчання” [2, 1]. Загальне керівництво цим процесом здійснювалося НКО УРСР. У його постанові від 3 листопада 1939 р. щодо реорганізації системи освіти у Західній Україні, окрім іншого, наголошувалося на необхідності “опрацювати конкретні заходи в справі реорганізації системи народної освіти та політосвітніх установ, залучивши до цієї роботи обласні та центральні методичні кабінети та науково-дослідні установи” [III, арк. 1]. У січні 1940 р. відбулися обласні та районні наради з питань реорганізації шкільництва Станіславщини, до проведення яких залучався ряд “научних працівників, методистів і кращих вчителів шкіл Києва, Харкова і других міст” [3, 1]. Слід підкреслити, що здійснювані нововведення були вагомим чинником процесу “сов’єтизації” підконтрольних СРСР із вересня 1939 р. західноукраїнських земель.

Із окупацією Прикарпаття військами вермахту влітку 1941 р. освітні заклади, які постали з ініціативи радянської влади, зокрема й інститут, припинили своє існування. Роботу установи було відновлено восени 1944 р. [I, арк. 4]. Це відбувалося в контексті розбудови радянської системи управління, зокрема й освітньою ланкою у звільненому від фашистської окупації західноукраїнському регіоні. Відповідно до постанови Раднаркому УРСР від 20 серпня 1944 р. № 1099 “Про поновлення роботи учительських інститутів” розпочинають функціонування учительські інститути у Станіславі, Кременці, Львові, Чернівцях, Рівному [5, 84 – 85].

Детальніше про відродження тодішнього інституту удосконалення кваліфікації учителів (далі – ІУКВ) йдеться у протоколі № 5 виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих від 15 вересня 1944 р. У пунктах параграфу 103/9 згаданого протоколу під назвою “Про відновлення роботи Інституту удосконалення вчителів Станіславівської області” засвідчено постанову виконкому про поновлення діяльності ІУКВ [II, арк. 44, 49].

Документальне відтворення роботи установи уможлиблюється од 1945 р. Наприклад, 26 вересня 1945 р. датується протокол № 1 засідання ради ІУКВ Станіславської області [V, арк. 1]. Значний корпус матеріалів, які відображали початкову стадію діяльності закладу, не зберігся. Керівник інституту Г.Н.Авраменко у довідці обласному архіву констатує, що “документальні матеріали інституту збереглися не повністю з тієї причини, що попередні працівники не надавали належної уваги збереженню документів” [I, арк. 3]. Водночас на основі наявних джерел можна відтворити структуру, завдання та методи роботи ІУКВ.

В основному робота ІУКВ у згаданий період зводилася до організації та проведення семінарів для різних груп педагогічних працівників. Вони відбувалися різними способами. Зокрема у районах області проводилися “семінари вихідних днів” [V, арк. 9 зв.]. Функціонували постійно діючі районні семінари (наприклад, із вивчення історії та конституції). Ще однією формою роботи у початковий період слід вважати лекції. Вони проводилися здебільшого з метою “підвищення ідейно-політичного виховання” [V, арк. 9 зв.]. У Станіславі на той час діяв постійний лекторій. Отож у перші післявоєнні роки саме лекційно-семінарські заняття слід вважати головними засобами пропагандистської роботи працівників ВНЗ.

Питання ідейно-політичного виховання передбачалося в проведенні районних педагогічних нарад. У роботі з учителями-гуманітаріями постійно наголошувалося на необхідності вивчення із учнями першоджерел марксизму-ленінізму, радянської періодики тощо. Завідувачі кабінетів ІУКВ заохочувалися до підготовки відповідних тематичних лекцій. На основі цього їх зараховували до лекторів обласного лекторського бюро. Працівники інституту брали участь в організації ідеологічних занять для інтелігенції міста при міськпарткабінеті. Щоправда не завжди ця робота виконувалася на належному рівні. Тому доводилося констатувати факт “поганої справи з підвищенням ідейно-політичного розвитку співробітників інституту” [V, арк. 12].

На роботі закладу позначився процес залучення до діяльності державних установ у регіоні представників не

місцевого населення. Документально підтверджується факт перебування у червні 1946 р. у межах західних областей України 86 749 радянських функціонерів – вихідців із центральних і східних регіонів УРСР. Ю.Шаповал констатує: здебільшого вони “не знали мови, звичаїв, традицій” і стверджує, що саме цей контингент став базою для окресленої офіційною пропагандою “соціалістичної перебудови краю” [7, 59 – 60]. Такий стан простежувався керівництвом ІУКВ. Дирекція стверджувала, що “ті, хто погоджується працювати в інституті, не завжди відповідають своєму призначенню” [VI, арк. 1, 2]. У 1947 навчальному році (далі – н. р.) кабінет української та російської мови очолювала Г.Л.Тижньова, яка “не володіє українською мовою”, через що “кабінет української та російської мови є по суті кабінетом російської мови” [VI, арк. 1, 2].

Головними завданнями ІУКВ вважалися здійснення систематичної допомоги представникам освіти, вивчення, узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду (далі – ППД), популяризація нововведень та досягнень у викладання окремих дисциплін тощо. Для виконання цих цілей організовувалися обласні семінари. У 1947–1948 н. р. таких заходів проведено п’ять, а загальна кількість задіяних у них педагогів складала 307 осіб. Семінари відігравали значну ідеологічну роль. Для прикладу, з тринадцяти тем, які розглядалися під час роботи обласного семінару вчителів історії у жовтні 1947 р., вісім були ідеологічними за змістом (серед них – “Україна за 30-ть років радянської влади”, “Про завдання ідеологічного виховання”, “Російський народ – видатна нація і керівна сила народів Радянського Союзу” тощо) [VI, арк. 7, 8, 9, 10, 11].

Од 1947 р. ІУКВ розпочав впроваджувати у своїй роботі систему курсової підготовки. Крім курсової підготовки, працівники ІУКВ здійснювали консультативну підтримку педагогів області. В установі вели облік консультацій, було розпрацьовано їхню класифікацію. За змістом вони поділялися на професійно-методичні (питання форм перевірки знань, використання унаочнення, видів учнівських робіт, ведення шкільної документації тощо) та ідеологічні. Типовою тематикою останніх була специфіка вивчення класиків марксизму-

ленінізму, державних символів СРСР тощо. Окремі, для прикладу, – “як проводити піонерський костьор” у сьогодні, з одного боку, викликають скептичну усмішку, а з іншого – дають змогу зрозуміти системність та структурованість впливу на підростаюче покоління [VI, арк. 11, 12].

Як і у попередній період, працівники ІУКВ надавали великої уваги вивченню ППД. Щоправда і тут не обходилося без пропагандистських нашарувань. У тогочасних документах стверджувалося, що окрім “впровадження кращого, перевіреного практикою досвіду роботи шкіл, учителів”, педагогічна майстерність “ґрунтується на знаннях марксистсько-ленінської теорії і педагогічної науки” [VI, арк. 12]. Поширення ідеологічно заангажованих педагогічних напрацювань здійснювалося через пресові органи (у місцевому періодичному виданні, органі регіональної ланки КП(б)У “Прикарпатській правді”, вміщено статті директора ІУКВ М.Світличної “За високу ідейність виховання”) [VI, арк. 13, 14, 16].

У 1947 – 1948 н. р. у документації інституту вперше простежуються провідні теми науково-методичної роботи. Серед них були професійно спрямовані, що стосувалися досвіду роботи класного керівника, взаємозв’язку школи із сім’єю, роботи шкільної бібліотеки, боротьби з другорічництвом тощо. Проте значне місце в переліку відводилося темам ідеологічного характеру, що розкривали питання виховання “радянського патріотизму” і “радянської національної гордості” на уроках історії, конституції, російської і української мови та літератури. Кожен методичний кабінет ІУКВ займався розпрацюванням визначених загальних проблем. У 1947 – 1948 н. р. до таких належали питання ідейно-політичного виховання на уроках [VI, арк. 16].

У 1947 – 1948 рр. працівники інституту організовували наради класних керівників із метою покращення роботи та обміну досвідом. На обговорення виносилися як вузькопрофесійні теми (“Як я керую читанням художньої літератури учнями свого класу”), так і ідейно-політичні (“Як я керую вивченням біографій В.І.Леніна і Й.В.Сталіна учнями свого класу”). Ще однією формою роботи були батьківські конференції. У проблематиці заходів простежувалась спрямованість як на навчально-виховні

(“Трудове виховання в сім’ї”, “Спільна робота учителя з сім’єю”, “Як я допомагаю синові / дочці в успішності” тощо), так і на зумовлені політичною системою аспекти формування підростаючого покоління (“Комуністичне виховання дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку в школі і в сім’ї”) [VI, арк. 18].

У 1948 – 1949 рр. ІУКВ продовжував роботу над удосконаленням системи курсової підготовки вчителів області. Вказаний період ознаменувався також прилученням інституту до забезпечення функціонування єдиної очно-заочної системи (далі – ЄОЗС). Мета її вбачалася в підвищенні ділової кваліфікації та ідейного рівня педагогічних працівників, а передумовою став наказ МО № 699 від 25 березня 1948 р. [IX, арк. 208]. У певний час провідними питаннями в роботі закладу визначено серед інших “боротьбу за науковий та ідейний рівень уроку” [VII, арк. 16]. Ця проблема обговорювалася на проведених у лютому, квітні та червні нарадах із обміну досвідом.

У 1950 н. р. продовжується праця із педагогами області по ЄОЗС. Нею упродовж року передбачалося проведення різного роду семінарів, тематичних нарад тощо. Влітку планувалася організація місячних курсів для різних категорій педагогічних працівників. Щоденно навчання тривало по 8 – 10 годин. Виконання програми забезпечувалося викладачами ІУКВ, а також лекторами із Станіславського учительського інституту, обкому КП(б)У, учителями шкіл обласного центру. Цікавим є факт врахування у лекційній тематиці тодішніх особливостей регіону. Цим зумовлено включення до плану лекцій на тему “Марксизм-ленінізм про релігію”, “Марксистсько-ленінська теорія по національному питанню і завдання радянської інтелігенції по вихованню мас в інтернаціональному дусі”, “Перемоги колективізації сільського господарства в західних областях України і організаційно-господарському зміцненню колгоспів”, а також лекції з питань міжнародного становища [IX, арк. 210, 211]. На цій основі можна робити висновок як про ті проблеми, що хвилювали населення в релігійному, суспільно-національному та господарському плані, так і про ідеологічну функцію, що її виконувала установа.

Радянізація західноукраїнських земель на початку Другої світової війни та у перші повоєнні роки здійснювалася із залученням усіх можливих чинників державного апарату. До них належали і установи педагогічного характеру. З одного боку, постанови нових освітніх закладів та відновлення роботи чинних установ дало змогу зліквідувати стан невідповідного забезпечення освітніми послугами українців Галичини. Водночас педагогічні заклади різного рівня відігравали значну ідеологічну роль, забезпечуючи зміцнення позицій радянської влади у регіоні. Надалі варто на прикладі окремих інституцій простежити специфічні особливості та механізми цього процесу у окремих регіонах Галичини. Доречно також було б проаналізувати і розмежувати у структурі пропагандистської роботи впливи центральних органів влади та ініціативи місцевого походження.

Джерела та література

I. Івано-Франківський обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів. Історична довідка // Справа фонду № Р 1941 “Івано-Франківський обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів”. – С. 3 – 4.

II. Фонд (далі – Ф.). 295 сч (Виконавчий комітет Станіславської обласної Ради депутатів трудящих (облвиконком)). – Опис (далі – Оп.). 6. – Справа (далі – Спр.). 2 (Протоколи № 1 – 15 засідання виконавчого комітету Станіславської обласної Ради депутатів трудящих). – Арк. 1 – 226.

III. Ф. Р-2 (Відділ народної освіти виконавчого комітету Станіславської міської ради депутатів трудящих). – Оп. 1. – Спр. 1 (Постанова комісії Народного Комісаріату освіти УРСР про реорганізацію системи народної освіти та про навчання в школах та вузах Західної України, 3 листопада – 14 грудня 1939 р.). – Арк. 1 – 2.

IV. Ф. Р-2. – Оп. 1. – Спр. 2 (Наказ Народного Комісаріату освіти “Про поліпшення керівництва і контролю роботи шкіл і учителів”, 17 жовтня, 1939 р.). – Арк. 1 – 3.

V. Ф. Р-1941 (Станіславський інститут удосконалення кваліфікації вчителів). – Оп. 1. – Спр. 1 (Протоколи засідань ради інституту підвищення кваліфікації вчителів Станіславської області за 1945 – 1946, 1946 – 1947 навч. роки). – Арк. 1 – 39.

VI. Ф. Р-1941. – Оп. 1. – Спр. 2 (Звіт про роботу інституту за 1947 – 1948 н.р.) – Арк. 1 – 134.

VII. Ф. Р-1941. – Оп. 1. – Спр. 5 (Звіт Станіславського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів за 1948 – 1949 навч. рік). – Арк. 1 – 173.

VIII. Ф. Р-1941. – Оп. 1. – Спр. 6 (Протоколи засідань ради інституту удосконалення кваліфікації вчителів Станіславської області на 1948 – 1949 н. рік). – Арк. 1 – 49.

IX. Ф. Р-1941. – Оп. 1. – Спр. 13 (Звіт про роботу Станіславського інституту удосконалення кваліфікації вчителів за 1949 – 1950 н.р.). – Арк. 1 – 220.

1. Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Шлях довжиною в 65 років. – Миколаїв: Видавництво “Аніка”, 2005. – 24 с.

2. Піднесемо народну освіту на належну височінь // Червоний прапор. – 1939. – № 58 (14 грудня). – С. 1.

3. Реорганізація шкіл Західної України // Червоний прапор. – 1939. – № 58 (14 грудня). – С. 1.

4. Спогади ветеранів: від інституту удосконалення кваліфікації вчителів до інституту безперервної освіти. – Харків: ХОНМІБО. – 200 с.

5. Стеблій Ф. І. Розвиток вищої освіти в Західних областях УРСР в 1944 – 1960 рр. // З історії Української РСР. – К.: Вид-во АН УРСР. – Вип. 8. – 1963. – С. 83 – 113.

6. Положення про республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти // <http://edu.ukrsat.com/meeting/cont/liga/REG5842.html>.

7. Шаповал Ю. Війна після війни // Воєнна історія. – 2002. – № 5 – 6. – С. 59 – 84.

Дрогобыцкий Игорь. Идеологический аспект деятельности учреждений последипломного педагогического образования в западно-украинском регионе в 1939 – 1949 гг. (на примере Ивано-Франковского областного института последипломного педагогического образования). В статье анализируется процесс участия учреждений последипломного педагогического образования в идеологическом утверждении советской власти на западно-украинских землях в начале Второй мировой войны и в первые послевоенные годы. За основу автор

взял фактический материал, который касается истории Ивано-Франковского областного института последипломного педагогического образования. Рассмотрены основные акценты советской пропаганды в педагогической сфере, а также участие представителей вуза в ее осуществлении. Констатируется неоднозначность процесса развития системы советского образования в Западной Украине конца 1940-х – 1950 гг.

Ключевые слова: последипломное педагогическое образование, идеология, институт, органы советской власти, пропаганда.

Drohobytzkyi Ihor. Ideological aspect of institution activity of postgraduate pedagogical education in the West-Ukrainian region in 1939–1949 (following the example of Ivano-Frankivsk Regional Institute of postgraduate pedagogical education). The main task of this article consists in the analysis of ideological activity of the postgraduate pedagogical education in Western Ukraine at the stage of the beginning of World War II and after the war period. The author reveals the chief aspects of the Soviet propaganda in the pedagogical system and the forms of the participation of workers in the postgraduate pedagogical education during that process.

Keywords: postgraduate pedagogical education, ideology, institute, Soviet state institutions, propaganda.